

نقش مناطق آزاد تجاری - صنعتی در توسعه اقتصادی کشور از طریق جذب سرمایه گذاری خارجی

خیزران خزاییان

کارشناس ارشد توسعه اقتصادی و برنامه ریزی دانشگاه

فردوسی مشهد

Rkga.rkga@yahoo.com

دکتر محمود هوشمند

استاد و عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد و علوم اداری

دانشگاه فردوسی مشهد

m-hoshmand@ferdowsi.um.ac.ir

چکیده:

توسعه اقتصادی نیازمند سرمایه گذاری در بخش ها و فعالیت های مختلف اقتصادی مخصوصا جذب سرمایه های خارجی است. بدون سرمایه گذاری در طرح های زیربنایی و روبنایی نمی توان انتظار گسترش، اشتغال، تولید و رفاه اقتصادی داشت. و در صورتی که با توجه به وضعیت اقتصادی یک کشور جذب سرمایه گذاری داخلی (یا به دلیل فقدان یا کسر این سرمایه ها یا به دلیل مشکلات ناشی از قوانین) وجود نداشته باشد. یکی از اساسی ترین راه های مفید و مناسب به منظور جذب سرمایه های خارجی ایجاد مناطق آزاد تجاری-صنعتی می باشد. از سال ۱۹۹۰ میلادی به بعد فعالیت مناطق آزاد وارد مرحله جدیدی در دنیا شد. و آن عبارت است از جلب سرمایه گذاری خارجی بامden تشویق و رسم صادرات کالا و خدمات و کتب درآمدهای ارزی و لذا در اغلب کشورها در مناطق آزاد تجاری-صنعتی سعی شده است تا از طریق جذب سرمایه گذاری مخصوصا خارجی و با تأمین نیازمندی های ارزی موجبات اشتغال در بخش های مختلف اقتصادی، صنعتی و انتقال فن آوری های روز فراهم شود. نتایج بررسی ها نشان می دهد که فقدان سازمان های اجرایی و عدم برخورداری از مدیریت صحیح و کارا، انعطاف پذیری در قوانین و مقررات مربوط به سرمایه گذاری های خارجی، فقدان و کمبود امکانات زیربنایی اولیه مهم ترین موافع توسعه مناطق آزاد می باشد.

واژگان کلیدی: منطقه آزاد - توسعه اقتصادی - سرمایه گذاری داخلی - سرمایه گذاری خارجی

role-Trade Zones Role in Country's Economical development through Raising Foreign Investments

Kheyzaran Khazaeiyan

MA in Economic Development Planning

Ferdowsi University of Mashhad

Rkga.rkga@yahoo.com

Doctor Mahmoud hooshmand

Professor and Faculty of Economics and

Administrative Sciences Faculty

Ferdowsi University of Mashhad

m-hoshmand@ferdowsi.um.ac.ir

Abstract:

Economical development is required investment in economical segments and activities, particularly attracting foreign investments. Actually, we can't expect extension, engagement, production and economical welfare without investment in the structural and infrastructural plans. And if because of economical status of a country, there isn't any opportunity for attracting internal investment, then one of the best ways for attracting foreign investments is developing industrial and trade-based free-trade zones. Since 1990 the free-trade zones activity was entered in new stage. In the stage the aim of foreign investment attraction is encouragement and expansion of goods export and services along with currency-based revenues achievement, so in most countries, in industrial and trade-based free-trade zones have been tried to providing conditions for engagement in different segments of economic and industry and for modern technologies transmission through attracting investment, particularly foreign ones, and providing currency requirements.

The results of studies show that the most important barriers of free-trade zones development are the lack of executive organizations along with true and efficient management, regulation-based inflexibility in foreign investments and the lack of primary infrastructural facilities.

Key words: Free-trade zone, economical development, foreign investment , internal investment

۱- مقدمه:

امروزه توسعه، همپایی زندگی بهتر تلقی می شود. و جوامع نسبت به گذشته از آن بیشتر منتفع می گردند^۱ توسعه مفهومی فراتر از رشد اقتصادی دارد. به طوری که هم اکنون بسیاری از کشورهایی که رشد اقتصادی آن ها متکی به درآمدهای نفتی است از جمله کشورهای عربی به رغم بالا بودن در آمد و ثروت حاصل در زمرة کشورهای در حال توسعه قرار دارند^۲ به منظور پشتیبانی از فعالیت های اقتصادی و برقراری ارتباط تجاری بین المللی و تحرک در اقتصاد منطقه ای و تولید پردازش کالا انتقال فن آوری های روز، صادرات غیرنفتی، ایجاد اشتغال مولد و جلب و تشویق سرمایه گذاری داخلی و خارجی عبور خارجی (ترانزیست) و انتقال کالا (ترانشیب) و به طور کلی در راستای تحقق توسعه پایدار، در مناطقی که استعداد و توان لازم برای تحقق اهداف مذکور را دارند. مناطقی با عنوان مناطق آزاد اقتصادی ایجاد می گردد. بنابر تعاریف بین المللی منطقه آزاد: محدوده حراست شده بنادری و غیربنادری است که از شمال برخی از مقررات جاری کشور متبع خارج بوده و با بهره گیری از مزایایی نظیر معافیت های مالیاتی، بخشودگی سودی و عوارض گمرگی، عدم وجود تشریفات ارزی، اداری و مقررات دست و پا گیر و همچنین سهولت و تسريع در فرآیندهای صادرات و واردات با جذب سرمایه گذاری خارجی و انتقالی فناوری به توسعه سرزمین اصلی کمک می کند.

امروزه تجربه بسیاری از کشورها مانند چین، کره جنوبی، تایوان نشان می دهد که می توان با ایجاد مناطق پردازش صادرات یا مناطق آزاد تجاری صنعتی امکان جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی و توسعه صادرات کالاهای صنعتی و در نتیجه درآمدهای ارزشی کشور را افزایش داد^۳ در جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۶۸ جزیره کیش و قشم در خلیج فارس و بندر چابهار در کناره دریای عمان به عنوان مناطق آزاد تجاری صنعتی برگزیده شدند. (تصویت تبصره ۱۹ قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور) تا با استفاده از تسهیلات اداری و گمرکی به پایگاه هایی برای گسترش صادرات غیرنفتی تبدیل شوند.

۲- بیان مسئله:

بیش از سه دهه پیش مناطق آزاد بر بنیاد نگرش های برون نگر- مبنی بر مزیت ها و فرصت های اقتصادی، قابلیت دسترسی به بازارهای مصرف و با هدف گسترش صادرات، شکل گرفتند.

در کشور ما نیز با توجه به حضور کمنگ اقتصاد ملی در عرصه رقابت جهانی ایجاد مناطق آزاد بعنوان عاملی موثر در جهت جبران فرصت های از دست رفته و توسعه صادرات، ایجاد اشتغال سالم و مولد، ارتقای جایگاه اقتصادی کشور و بهره مندی از اقتصاد رقابتی و خروج از اقتصاد نفتی و تک محصولی مورد توجه و تاکید سیاست گذاران نظام اقتصادی کشور می باشد.

^۱ بارو-سی، ۱۳۷۶ ص ۴۸

^۲ سجادی، ۱۳۷۵، ص ۹۸

^۳ شاکری و سلیمی، ص ۹۷

این مقاله در نظر دارد تا با بررسی نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی کشور از طریق جذب سرمایه گذاری خارجی بیان می‌دارد از آنجایی که یکی از اساسی ترین راه‌های مفید و مناسب به منظور جذب سرمایه‌های خارجی ایجاد مناطق آزاد تجاری-صنعتی می‌باشد تا از طریق جذب سرمایه گذاری مخصوصاً خارجی و با تامین نیازمندی‌های ارزی موجبات اشتغال در بخش‌های مختلف اقتصادی، صنعتی و انتقال فناوری‌های روز فراهم شود.

از این رو به دلیل توجه به مزیت‌های نسبی سرمایه گذاری خارجی در کاهش قیمت محصولات و ایجاد زمینه مناسب برای تنظیم بازار کار از طریق حضور فعال سرمایه گذاران خارجی و تولید کنندگان در بازار جهانی و منطقه‌ای از اهم وظایف مناطق آزاد به شمار می‌رود. با توجه به تلاش‌های گسترده‌ای که در جهان برای جذب سرمایه گذاری خارجی صورت می‌گیرد، باید گفت که اقدام برای سرمایه گذاری صرفاً به منزله به دست آوردن امکانات تولیدی نیست بلکه سرمایه گذاری خارجی به منظور کسب سهمی از بازارهای جهانی است. پس با جذب منابع می‌توان به بازارهای مطمئنی دست یافت و سرمایه گذاری در مناطق آزاد را توجیه اقتصادی کرد. اما آن چیزی که هم اکنون در ایران و به ویژه در مناطق آزاد - تجاری صنعتی کشور از آن انتظار می‌رود. تحقق سرمایه گذاری‌ها در قسمت‌هایی است که کشور در آن‌ها دارای مزیت‌های بسیاری است.

تعريف مناطق آزاد:

برای مناطق آزاد هیچ تعریف واضحی وجود نداشته و ندارد، یکی از دلایل این امر وجود نام‌های مختلف برای مناطق آزاد مثل منطقه آزاد، منطقه معاف از عوارض گمرکی، منطقه آزاد تجاری، منطقه پردازش صادرات و... می‌باشد اما به صورت کوتاه می‌توان منطقه آزاد را چنین تعریف کرد:

• مناطق آزاد مناطق مخصوصی هستند که به منظور ایجاد اشتغال، کسب درآمدهای ارزی، افزایش صادرات و ایجاد پیوندهای صنعتی ایجاد می‌گردند. این مناطق بر عکس سرزمین‌های اصلی از معافیت‌های مالیاتی و مشوق‌های دیگر مثل مشوق‌های گمرکی و... برخوردارند.^۱.

توسعه‌ی اقتصادی چیست؟

باید بین دو مفهوم "رشد اقتصادی" و "توسعه اقتصادی" تمایز قائل شد. رشد اقتصادی، مفهومی کمی است در حالی که توسعه اقتصادی، مفهومی کیفی است. "رشد اقتصادی" به تعبیر ساده عبارت است از افزایش تولید (کشور) در یک سال خاص در مقایسه آن در سال پایه. در سطح کلان، افزایش تولید ناخالص ملی (GNP) یا تولید ناخالص داخلی (GDP) در سال مورد نیاز به نسبت مقدار آن در یک سال پایه، "رشد اقتصادی" محسوب می‌شود. "توسعه اقتصادی" عبارت است از رشد همراه با افزایش ظرفیت‌های تولیدی اعم از ظرفیت‌های فیزیکی، انسانی و اجتماعی.

^۱ دیاگنیبلراهم(1332) (اهم رسانی عالیت | های افغانستان آزاد تجارتی صنعتی تقاضا «|

توسعه امری فرآگیر در جامعه است و نمی تواند تنها در یک بخش از آن اتفاق بیافتد . توسعه ، حد و مرز و سقف مشخصی ندارد بلکه به دلیل وابستگی آن به انسان پدیده ای کیفی است.^۱

هدف تحقیق:

هدف اصلی این تحقیق بررسی نقش مناطق آزاد تجاری - صنعتی کشور از طریق جذب سرمایه‌گذاری خارجی می باشد. از نظر انطباق با اهداف اولیه اقتصادی نظیر: توسعه صادرات و تنوع بخشیدن به آن، ایجاد فرصت‌های شغلی، کسب درآمد ارزی، جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی، انتقال تکنولوژی پیشرفته، برقراری ارتباط سیستماتیک میان اقتصاد ملی و اقتصاد جهانی است.

۳- ضرورت تحقیق:

اقتصاد ایران از اقتصادهای تک محصولی است که وابستگی غیرقابل انکاری به صنعت نفت و گاز دارد. اگرچه کشور ما در بازه های زمان پیشین همواره اقتصادی پویا و کارآمد از جنبه رقابتی داشته است. و دارای عناصر قدرتمندی هم چون کشاورزی، تولید انواع محصولات فلزی، نساجی و غیره بوده است. متأسفانه در سده گذشته و با کشف نفت در ایران ترکیب عناصر اقتصاد کشور، تغییر کرده و سمت و سوی اقتصاد تک محصولی را یافته و به این نعمت خدادادی منحصر به فرد شدیداً وابسته شده است^۲

نفت و دولت متکی بر درآمدهای نفتی از محورهای اصلی در اقتصاد ایران است. بعد از سال ۱۹۷۳ که قیمت نفت به شدت افزایش یافت، رشد واردات و وابستگی اقتصاد به درآمدهای نفتی تشدید شد و این وضعیت تا سال های بعد ادامه یافت. یکی از مهم ترین تدبیرهای اقتصادی و اجتماعی کشور که بیشترین تلاش ها روی آن متمرکز شده است، اقتصاد بدون نفت است و این هدف به علت افزایش سطح مصرف داخلی و نیاز بیشتر به انرژی در سال های نه چندان دور کشور تعیین شده است و چون این منابع در حال کاهش و رو به اتمام هستند، پس دولت برای کسب درآمد نیازمند راه های دیگری است و باید توجه به تولید کالاهای با کیفیت و به کارگیری فن آوری های جدید در صنایع و مشاغل تولید بالارود و سعی شود از درآمدهای نفتی، برای بالا بردن ظرفیت های تولیدی و زیربنایی کشور استفاده شود. از دیگر راهکارهای موجود در مورد پیشگیری از به مادر رفتن درآمدهای نفتی کشور، شتاب دادن به روند صادرات غیرنفتی است، به نحوی که بتوان در زمان مطلوب، خلاء مربوط به درآمدهای نفتی را پوشش داده و بحران های پیش روی اقتصاد کشور کنترل شود. بر اساس آن چه گفته شد، تنها رشد صادرات غیرنفتی در ابعاد گسترده خواهد توانست هدف اقتصاد بدون نفت را برای کشور محقق سازد که برای رسیدن به این مرحله از رشد، مناطق آزاد می توانند در حد مطلوب کمک رسان باشند. حضور فعالانه سرمایه گذاران داخلی در مناطق آزاد به ویژه تولیدی و صنعتی می تواند مشوقی برای سرمایه گذاران خارجی باشد.

^۱ ارو ایس.ی.جی)(۱۳۳۱) سعی میباشد راهنمایی، روزنامه عمل « |
^۲ رفیعی، ۱۳۸۸، ص ۱۴ |

فرضیه‌های تحقیق:

- ۱- آیا ایجاد مناطق آزاد تجاری - صنعتی می‌تواند عاملی برای توسعه اقتصادی و خروج از اقتصاد نفتی کشور ایران باشد؟
- ۲- آیا وجود سرمایه گذاران خارجی در کشور ایران می‌تواند باعث رونق اقتصادی و در نهایت توسعه اقتصادی گردد؟

۴- روش تحقیق:

روش بررسی به کار رفته در این پژوهش با رویکردی توصیفی - تحلیلی است. در زمینه جمع آوری اطلاعات مورد نیاز از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. به منظور تعیین درجه توسعه یافتنگی استان‌ها با توجه به اهمیت شاخص‌ها و محدودیت دسترسی به آن‌ها و همچنین از آنجا که مقبولیت شاخص‌ها از نظر صاحب‌نظران، امری مشکل و گاهای غیر ممکن است. لذا سعی بر آن بوده است. که از معیاری کلی و بین‌المللی استفاده گردد. بنابراین ملاک انتخاب شاخص‌ها در این پژوهش، گزارش توسعه انسانی سال ۱۹۹۴ بوده است.

مبانی نظری مناطق آزاد در علم اقتصاد:

مبحث مناطق آزاد از نظر علم اقتصاد را می‌توان در شاخه‌های متعدد بررسی کرد. در این میان تجارت بین‌الملل و توسعه‌ی اقتصادی مهم ترین شاخه‌های علم اقتصاد هستند که مناطق آزاد در پرتو تئوری‌های آنها می‌تواند مورد بحث و نظر قرار گیرد.

تئوری‌های تجارت بین‌الملل

بیشتر اقتصاد دانان معتقدند که تجارت، موتور رشد و توسعه در جوامع امروزی است. کلاسیک‌ها معتقدند که هر ملت می‌توانند در تولید یک یا چند کالا در سطح بین‌المللی، بر اساس هزینه، برتری مطلق و نسبی پیدا کند و از طریق مبادله آن به رفع نیاز‌های خود بپردازد. رابطه‌ی مبادله نیز از طریق ارزش اجتماعی، اقتصادی و همچنین میزان هزینه تولید تعیین می‌شود. آدام اسمیت بر اساس اصل تقسیم کار، تجارت آزاد را بهترین روش برای کشور‌ها پیشنهاد نموده است. استدلال اسمیت بر این اساس بود که از طریق تجارت آزاد هر کشور می‌تواند در کالاهایی تخصص پیدا کند که در آنها دارای مزیت مطلق است.

دیوید ریکاردو، تجارت بین‌الملل را در چارچوب نظریه ارزش کار، بررسی نظریه معروف مزیت نسبی ارائه کرد.

هکسر - اوهلین - از جمله دانشمندانی بودند که اساس نظریه جدید تجارت بین الملل را پی ریزی نموده اند. آنها معتقدند کشور هایی که از سرمایه فراوانی برخوردارند اقدام به صادرات کالاهای سرمایه بر و کشور هایی که از وفور نیروی کار برخوردارند اقدام به صادرات کالاهای کاربر اقدام کنند.

سابقه‌ی ایجاد مناطق آزاد ایران

اندیشه تاسیس و راه اندازی مناطق آزاد در ایران در دهه ۱۳۳۰ شکل گرفت. در آن سال ها با توجه به وجود مشکلات ناشی از فقدان تسهیلات و تاسیسات مورد نیاز برای نگهداری کالاهای وارد شده به کشور در بنادر جنوبی ضرورت ایجاد مناطق آزاد در کشور احساس می شد. با وقوع انقلاب اسلامی ایران، جزیره کیش به عنوان اولین منطقه آزاد تجارت ایران تعیین و در سال ۱۳۶۸ بر اساس برنامه پنج ساله اول توسعه به دولت اجازه داده شده تا در سه نطقه مرزی کشور اقدام به تاسیس مناطق آزاد تجاری - صنعتی کند. در ایران شکل‌گیری مناطق آزاد تجاری به پیشنهاد تئوری پردازان اقتصاد دولتی صورت گرفت تا گریزگاهی برای اقتصاد بسته دولتی باشد. در سال‌های ۱۳۶۷ و ۱۳۶۸ ضربه پذیری اقتصاد کشور از صادرات نفتی به طور محسوسی مورد توجه قرار گرفت. آمارهای سال ۱۳۶۷ نشان می‌دهد که صادرات نفتی در آن سال حدود ۷ میلیارد دلار شد. در حالی که همین درآمدهای ارزی در برخی سال‌ها از ۲۰ میلیارد دلار فراتر رفته است. بنابراین در برنامه اول، توسعه صادرات غیرنفتی بعنوان یک تصمیم قطعی مورد توجه قرار گرفت. یکی از بهترین ابزارها برای توسعه صادرات غیرنفتی ایجاد مناطق آزاد صنعتی بود.^۱

در سال ۱۳۸۲ بر اساس ماده واحده ای، محدودهایی از منطقه شهرستان های آبادان و خرمشهر (ارند)، جلفا (ارسیاران) و بندر ازولی به عنوان مناطق آزاد تعیین شدند اما بر خلاف سه منطقه آزاد قبلی، ورود کالاهای همراه مسافر از این سه منطقه آزاد جدید التأسیس به سایر نقاط کشور به هر میزان ممنوع شد.

اهداف مناطق آزاد:

به طور کلی اهداف ایجاد مناطق آزاد را در موارد زیر می‌توان خلاصه کرد.

- ۱- جلب سرمایه‌های خارجی
- ۲- ایجاد فرصت‌های شغلی جدید
- ۳- کسب درآمدهای ارزی و افزایش صادرات
- ۴- دستیابی به تکنولوژی پیشرفته
- ۵- جذب نقدینگی سرگردان داخلی و کمک به مهار تورم

^۱ امran، احسن، «عملکردن علیه‌نگی این اطاق آزادهایان (تحقیق اتحاد غرفه‌ای)، (شماره ۱۱ و ۱۶)، (۱۳۳۱)، (شماره ۲۲ و ۳۲).

۶- محرومیت زدایی از مناطقی که امکان رشد و توسعه بالقوه را دارد.

اثرات مناطق آزاد بر اقتصاد:

بر اساس تجربیات و نظرات کارشناسان مناطق آزاد طبق گستردگی ای از امکانات را ایجاد می نمایند و برای بسیاری از کشورهای در حال توسعه این مناطق به عنوان نقطه شروع صنعتی شدن عمل نموده اند. اثرات مناطق آزاد بر توسعه و تحریک رشد اقتصادی را می توان به دو دسته کوتاه مدت و بلندمدت تقسیم نمود:

دسته کوتاه مدت:

- افزایش صادرات
- کسب درآمدهای ارزی
- ایجاد اشتغال
- تحریک سرمایه گذاری
- تسريع در رشد منطقه ای

دسته بلند مدت:

- انتقال تکنولوژی
- کسب تجربیات مدیریتی
- ایجاد پیوندهای پیشین و پسین صنعتی برای کشور میزبان

جذب سرمایه گذاری خارجی:

همکاری با سرمایه گذاران خارجی یک راه مناسب برای اقتصادهای کوچک در حال توسعه جهت توسعه صادرات و ایجاد پیوندهای سازمان یافته با بازارهای بین المللی می باشد، این سرمایه گذاران نه تنها در تأمین مالی پروژه ها شرکت می کنند بلکه می توانند در فعالیت های مدیریت و بازار مشارکت جویند. مناطق آزاد به علت ارائه مشوق ها و تسهیلات لازم به شرط مدیریت حرفه ای کار آمد و دارا بودن اختیارات لازم می توانند در جذب سرمایه گذاری موثر عمل واقع گرددند.

عوامل موفقیت مناطق آزاد:

شناسایی عوامل موفقیت مناطق آزاد و همچنین معرفی عوامل به سازمان های مناطق آزاد جهت اتخاذ سیاست های صحیح برای جذب سرمایه گذاری از اهمیت فراوانی برخوردار است.

این عوامل عبارتند از:

- ثبات سیاسی
- وجود نیروی کار و نیروی کار ارزان
- التزام به اقتصاد باز
- موقعیت جغرافیایی مناسب

در این بخش عوامل مرتبط با موفقیت مناطق را به دو دسته کلان و خرد تقسیم می نماییم که دسته های کلان را به سیاستگذاران آن عرصه واگذار می نماییم.

دسته کلان عبارتند از:

- ثبات سیاسی
  - تعهد به اقتصاد آزاد (اقتصاد باز)
- دسته خرد به شرح ذیل می باشد:
- وجود نیروی کار ارزان
  - وجود زیربناهای مناسب
  - موفقیت استراتژیک جغرافیایی

مناطق آزاد موجود در ایران:

ایران دارای ۷ منطقه آزاد تجاری می باشد که عبارتند از:

منطقه آزاد تجاری - صنعتی کیش، قشم، چابهار، ارس، انزلی، ارونده، ماکو.

بررسی عملکرد اقتصادی مناطق آزاد تجاری ایران از نظر انطباق با اهداف اولیه:

آمارها نشان می دهد که سهم ۶ منطقه آزاد کشور در کل میزان سرمایه گذاریهای خارجی جذب شده در ۹ سال اخیر کمتر از ۲ میلیارد دلار بوده است .

نزدیک به ۲۰ سال از تاسیس و راه اندازی مناطق آزاد کشور می گذرد. در گذر این سالها علیرغم هزینه ها و تلاش های انجام شده، هنوز زیرساختها و اینیه لازم برای تعریف یک مدل آماده توسعه و سازمان یافته مطابق با استانداردهای بین المللی در دسترس نیست. جذب سرمایه گذار به کندي صورت می گيرد و به رغم منابع و ذخایر فراوان طبیعی و چشم اندازهای بالقوه اقتصادی مناطق آزاد که آنها را به لحاظ این شاخص، در رده ممتاز منطقه ای و جهانی قرار می

دهد، متأسفانه سرمایه گذاران داخلی و خارجی تمایل چندانی به سرمایه گذاری ندارند. آنهایی هم که به این عرصه وارد می شوند و حاضرند علیرغم کمبودهای موجود، سرمایه های خود را به این مناطق بیاورند، آنچنان درگیر بروکراسی های اداری می شوند که یا کار را در نیمه رها می کنند، یا حاضر می شوند که بدون هیچ چشم داشتی سرمایه خود را برداشته و به جای امن تری سفر کنند.

گزارشها حاکی از آن است که طی دوره ۹۸-۸۰ ساله ۲ میلیارد دلار جذب سرمایه گذاری خارجی داشته اند که حاکی از عدم موفقیت این مناطق در جذب سرمایه گذار خارجی که یکی از اهداف تاسیس آنها بوده، است. از آنجا که سرمایه گذاری خارجی نسبت مستقیم با وضعیت زیرساختهای مناطق آزاد دارد؛ لذا در وضع موجود، تنها منطقه آزاد کیش است که به طور نسبی از زیرساختهای بهتری برخوردار بوده و در جذب سرمایه خارجی نیز موفق تر از سایر مناطق عمل کرده است.

سهم کیش از مناطق آزاد در فاصله سالهای ۸۰ تا ۸۸ به ترتیب معادل ۵۷.۶، ۵۸.۱، ۶۸.۸، ۵۹.۱، ۵۶.۲، ۵۸.۰ و ۶۰.۵ درصد بوده است. سهم قشم نیز در همین بازه زمانی به ترتیب ۴۲.۶، ۲۳.۶، ۱۲.۸، ۲۲.۱، ۴۱.۷، ۳۱.۱، ۴۲.۳، ۲۳.۶، ۶.۱، ۰.۳، ۱۱.۷، ۰.۲ و ۹.۵ درصد بوده است که نشانگر سیر نزولی سهم هریک از مناطق آزاد در جذب سرمایه گذاری خارجی بوده است. البته کیش به نسبت سایر مناطق آزاد، سهم بیشتری در زمینه جذب سرمایه گذار داشته است. در این میان آمارها در مورد چابهار نشان می دهد که در فاصله ۸ سال گذشته به ترتیب ۸۰ تا ۸۵ درصد ۱۱.۷، ۸.۵ و ۴۵.۹ و ۰.۱ درصد بوده است که نشانگر سهم اندک این منطقه خصوصا در فاصله سالهای ۸۰ تا ۸۵ است. اما سه منطقه آزاد ارزلی، ارونده و ارس در فاصله سالهای ۸۰ تا ۸۴ هیچ سهمی در سرمایه گذاری خارجی نداشته اند، اما ارزلی اگرچه به ترتیب با ۰.۳، ۰.۲، ۳.۱، ۲.۶ و ۸.۵ درصد توانسته سهم خود را در سرمایه گذاری خارجی افزایش دهد، اما جای کار بسیاری دارد.

در مورد منطقه آزاد ارونده تنها سهمی که این منطقه آزاد از جذب سرمایه گذاری خارجی داشته است، در سالهای ۸۵ و ۸۸ به ترتیب به میزان ۷۵.۳ درصد و ۲۳.۸ درصد بوده است. اما منطقه آزاد ارس علیرغم روند رو به رشد در فاصله سالهای ۸۴ و ۸۵ که سهمی معادل ۴.۱ و ۶.۸ درصد داشته، اما مجددا از سال ۸۶ روند نزولی را در پیش گرفته و به ۴.۳ درصد در سال ۸۶، ۰ درصد در سال ۸۷ و بالاخره با سیر صعودی، به ۱۰.۵ درصد در سال ۸۸ رسیده است. در این میان وضعیت جذب سرمایه های داخلی در مناطق آزاد به مراتب بهتر از جذب سرمایه گذاری های خارجی به نظر می رسد که البته بخشی از آن نیز به دلایل اعمال تحریم و عدم استقبال سرمایه گذاران خارجی در این مناطق بوده است. بر این اساس، مجموع سرمایه گذاری داخلی در مناطق آزاد کشور در دوره ۸۰-۸۸ حدود ۷۰.۱ میلیارد دلار بوده است که ۳۵ برابر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بوده است.^۱

حجم سرمایه گذاری های خارجی و داخلی انجام شده در مناطق آزاد

^۱ سطح نکلا آفونیکس(ال) ۱۳۳۳)

سرمایه گذاران پیش از سرمایه گذاری در یک منطقه همواره به بررسی موقعیت و تطبیق آن منطقه خاص با فعالیت‌های خود می‌پردازند. آن چه در همه سرمایه گذاری‌های اعم از خارجی و داخلی از سوی سرمایه گذاران مورد توجه قرار دارد و به عنوان پیش شرط‌های اصلی و اولیه ورود سرمایه گذار به منطقه‌ای خاص مطرح می‌شود، از این قرارند: تسهیلات قانونی، دارایی‌ها، زیرساخت‌ها، هزینه‌های اجرایی و مولفه‌های اقتصادی و سیاسی است^۱. هرچه منطقه آزاد در جذب سرمایه داخلی و خارجی موفق‌تر عمل کند، متناسب با آن به تولیدات متنوع تری دست. در واقع میزان جذب سرمایه، از مهمترین معیارهای موفقیت منطقه آزاد و یا ویژه به شمار می‌آید، در جداول شماره ۱ و ۲ میزان سرمایه گذاری داخلی و خارجی در مناطق آزاد آمده است.

جدول ۱- میزان جذب سرمایه گذاری خارجی در مناطق آزاد کشور طی سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۸۲ (میلیون دلار)

۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	
۳۰۲	۳۱۵	۲۱۸	۱۱۵	۱۲۰	۱۱۸	۱۳۰	۲۹/۳	-	-	-	کیش
۲۱۷	۱۴۳	۱۶۰	۱۲۵	۱۴۲	۱۰۰	۶۱/۷	۴۳/۷۵	۲/۶	۰/۳۳	-	قسم
۲	۲	۰/۳	۱	۱	-	-	-	-	-	-	چابهار
۵۲۰/۲	۵۲۰/۲	۳۷۸	۲۴۱	۲۶۳	۲۱۸	۱۹۲	۷۳	۲/۶	۰/۳۳		جمع

ارقام فوق بیانگر این است که چابهار در قیاس با دو منطقه آزاد دیگر (قسم و کیش) از مقدار کمتری از سرمایه گذاری خارج بهره مند شده است، یعنی تنها ۱۱/۷٪ از سرمایه گذاری خارجی را به خود اختصاص داده است.

ابزارهای تشویقی به منظور جلب سرمایه‌های خارجی در مناطق آزاد

کشورهای ایجاد کننده مناطق آزاد برای نیل به هدف شده مناطق آزاد و موافقت آن‌ها با به کارگیری ابزارهای مختلفی تشویقی که این مزايا در موارد زیر قبل خلاصه و جمع بندی است.

- ۱- واگذاری و اجاره زمین به بهای نازل؛
- ۲- اعطای انواع بخشدگی و امتیازات مالی؛
- ۳- حذف حقوق و عوارض گمرکی و رفع موانع تعریفه‌ای و غیر تعریفه‌ای؛
- ۴- سپردن تضمین‌های لازم برای برگشت اصل و سود سرمایه خارجی؛

¹ هنرو صدیقیان، (۱۳۷۸)، ص ۱۷

جدول ۲: میزان جذب سرمایه گذاری داخلی جذب شده در مناطق آزاد کشور طی سال های ۱۳۸۲-۱۳۹۲ (میلیون دلار)

۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	
۷۶۴۹	۳۳۹۸	۲۵۵۳	۳۱۲	۲۵۳	۱۷۲	۳۳۵	۳۰۵	۱۱۶	۲۶	۴/۳۱	کیش
۶۴۹	۶۰۰	۵۸۵	۴۷۸/۷۵	۳۳۰/۶	۲۷/۶	۱۸۳/۶	۵۷	۸۳/۲	۱۰۹	۱۱۶/۵	قسم
۱۰۹	۴	۵	۱۰/۷	۱۱۴	۱۳۴	۵۷/۹۷	۶۸/۷	۵/۱	-	-	چهار
۸۴۰۷	۴۰۰۲	۳۱۴۳	۸۰۱	۶۹۸	۵۸۳	۵۹۵	۴۳۱	۲۰۴	۱۳۵/۶	۱۲۰	جمع

چالش های پیش رو مناطق آزاد ایران

جمهوری اسلامی ایران، با داشتن بیش از ۳ هزار کیلومتر ساحل در خلیج فارس و بنادر متعدد و همچنین داشتن سواحلی در دریای مازندران، همچون پلی میان کشورهای اطراف دریای خزر و آب های آزاد جهان قرار گرفته و ارزان ترین راه ترانزیتی بین کشورهای آسیای مرکزی و دریاهاي آزاد جهان است.

مناطق آزاد کشور که فعالیت خود را در سال های اولیه برنامه دوم توسعه کشور (۱۳۶۸) آغاز کردند، می توانستند نقش بسیار تأثیرگذاری در ایجاد تعامل مثبت و پایدار اقتصادی ایران و جهان به عهده بگیرند و به مرکزی برای جذب گستره سرمایه گذاری خارجی و انتقال فناوری به کشور بدل شوند، ولی در عمل از دستیابی به چنین موقعیتی بازمانده اند. نبود تعریفی روشن از نقش مناطق آزاد در تعاملات اقتصادی و توسعه ای کشور در برنامه های توسعه سوم و چهارم قابل تأمل است، به جرأت می توان ادعا کرد، طی کردن مسیر توسعه اقتصادی و رهایی از اقتصاد تک محصولی در شرایط امروزی کشورمان بدون تعریف سهم قابلیست مناطق آزاد در شاخص های تجارات و تولید ناچالص داخلی کشور اگر ممکن نباشد، به نحوی محسوس مشکل و مبهم است. در این مدت مناطق آزاد همچنان گرفتار مشکلات و موانعی بوده اند که از آغاز شکل گیری آنها وجود داشته است، وجود مشکلات ریشه ای در مناطق آزاد سبب بروز کمبودهایی در آن ها شده که از آن جمله است: نبود توازن در ساختارهای اجتماعی و فرهنگی و وجود دوگانگی ناشی از محرومیت، کافی نبودن درآمدهای سازمان منطقه برای احداث زیرساخت ها، ناهمانگی دستگاه های اجرایی، کمبود نیروی کار صنعتی و تجاری متخصص و متصل نبودن به سرزمین اصلی به علت تاخیر در احداث پل خلیج فارسی در منطقه آزاد قشم، محدود بودن فعالیت نهادهای مالی و کنندی در فعالیت نهادهای مالی و پولی خارجی، نبود زیرساخت های ارتباطی و مخابراتی، رقابت شدید با مناطق دیگر در کشورهای همچوار در منطقه آزاد کیش، محرومیت شدید منطقه و هجوم جمعیت مهاجر، دوری از منابع انرژی در حال تولید، نبود نیروی کار متخصصی و ماهر، وجود تعارضات و تنازعات ارضی با نهادها و دستگاه های، نبود شبکه های و تجهیزات ارتباطی و ترانزیتی مانند راه آهن، کم توجهی مراجع تصمیم گیرنده به مسئله محور شرق، ناکافی بودن امکانات زیربنایی و زیرساخت ها، خسارت ها و ویرانی های باقیمانده از جنگ تحمیلی، نبود شبکه ها و تجهیزات شهری و امکانات زیرساختی، میزان بیکاری در منطقه، نبود زیرساخت های ضروری خصوصا در زمینه ارتباطات و مخابرات، مشکل محدوده منطقه و تداخل با محدوده حفاظت شده زیست محیطی، وجود مشکلات با برخی اداره ها و نهادهای دولتی و بالا بودن هزینه های خدمات دستگاه های

مختلف، محدودیت شدید اراضی ناشی از موقعیت خاص منطقه و پراکندگی آن، فقدان فعالیت های نهادهای مالی و پولی خارجی، محدودیت های ناشی از وضعیت خاصی زیست محیطی و فراهم نبودن زیرساخت ها در منطقه آزاد انزلی و... از مهم ترین چالش هایی است که مناطق آزاد کشورمان با آن دست و پنجه نرم می کنند. باید به یان نکته توجه داشت که مناطق آزاد کشور تافته جدابافته از سرزمین اصلی بر این مناطق نیز تأثیرگذار خواهد بود. بنابراین، با توجه به قابلیت ها و نقشی که این مناطق می توانند در اقتصاد ملی کشور ایفا نمایند، توجه جدی و اطஸولی به این مناطق و بررسی سیاستهای موثر بر عملکرد آن ها ضروری است.

۵- پیشینه تحقیق:

الف- مطالعات داخلی:

سرلک (۱۳۷۴) همچنین، برای مناطق آزاد هفتگانه ایران دهه ۷۰ در در پایا ننامه خود تحت عنوان "ارزیابی صحت مکان یابی مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران "سه منطقه آزاد کیش، قشم و چابهار و همچنین شهرستان های بندرعباس، بوشهر، بندرانزلی و ساری را مورد مطالعه قرار داده است. بر اساس فروض تحقیق مناطق آزاد کیش، قشم و چا بهار جزء مناطقی که با روش علمی مکان یابی به عنوان مکان های مناسب جهت ایجاد مناطق آزاد تجاری و صنعتی انتخاب شدند نمی باشند. بر اساس این تحقیق شهرستان های بندرعباس، بوشهر، انزلی و ساری به عنوان مکان های مستعد و مناسب جهت ایجاد مناطق آزاد تجاری و صنعتی معرفی شد هاند. در زمینه عوامل بازدارنده سرمایه گذاری،

کریمی (۱۳۷۶) در تحقیقی تحت عنوان "بررسی موانع جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد کیش به مطالعه و بررسی مشکلات و موانع منطقه آزاد کیش" در جذب سرمایه پرداخته است. در این تحقیق، منظور از سرمایه گذاری امکان سرمایه گذاری توسط هر دو گروه خارجی و داخلی است و منظور از موانع جذب سرمایه گذاری هر عاملی که روند تشکیل و توسعه سرمایه گذاری در منطقه آزاد کیش را تحت تأثیر قرار می دهد. محقق بر اساس این پژوهش به این نتیجه می رسد که در منطقه آزاد کیش با وجود نشان ههایی از رونق فعالیت های زیربنایی، توسعه صنعت و تجارت این منطقه دارای مشکلات و موانع مختلفی جهت جذب سرمایه می باشد.

وفادری، کاظم (۱۳۷۹) بررسی نقش مناطق آزاد تجاری - صنعتی در زمینه توسعه صادرات غیر نفتی در دانشگاه امام صادق انجام داده است.

کریمی امیری، خدیجه (۱۳۸۱) در پایان نامه خود تحقیقی با عنوان بررسی ظرفیت های بالقوه و بالفعل مناطق آزاد در دانشگاه تهران انجام داده است تجارت ایران جهت تحقق راهبرد توسعه صادرات

کریمی، اسما - مقدم، محمد، (۱۳۸۸-۱۳۸۴) «در مقاله بررسی عوامل جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد ارونده»

اساس، در این مطالعه کاربردی با توجه به ویژگی‌های مناطق آزاد تجاری – صنعتی ابتدا ادبیات نظری تحقیق مبتنی بر مبانی نظری (شامل تئوری‌های اقتصادی مرتبط، دیدگاه‌های نظری ایجاد مناطق آزاد و ...) و مطالعات داخلی و خارجی مرتبط ارائه شد. سپس، عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌های گذاری در منطقه آزاد ارونده زمانی (۱۳۸۴-۱۳۸۸) با توجه به روش پژوهش و متداول‌ترین مقاله مورد بررسی قرار گرفت. با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی صحت و سقم فرضیات مطرح شده در قالب پنجم فرض شامل امکانات زیربنایی اولیه و خدمات عمومی، سرمایه‌گذاری سازمان‌ها و دستگاه‌های دولتی، صراحت‌های قانونی، قوانین و مقرارات، اطلاع‌رسانی مناسب در زمینه مزایای سرمایه‌گذاری و همچنین مکان‌یابی صحیح در انتخاب محدوده جغرافیایی منطقه آزاد ارونده مورد بررسی قرار گرفت.

موسایی، میثم - عزیزیانی فر، جمال، دانشگاه تهران (سال ۱۳۸۷) «توجیه اقتصادی ایجاد منطقه آزاد تجاری در کردستان به بررسی مزیت نسبی و بازارچه‌های مرزی مناطق آزاد تجاری صنعتی، سرمایه‌گذاری خارجی» پرداخته اند.

ب- مطالعات خارجی:

هامادا^۱ (۱۹۷۴) نخستین چارچوب نظری را برای تجزیه و تحلیل مفهوم اقتصادی منطقه آزاد گمرکی ارائه نمود. منطقه‌ای که مأموریتش معافیت گمرکی به منظور جذب سرمایه‌گذاران خارجی است. وی مدل هکشر - اوهلین^۲ را در تجارت خارجی در نظر گرفته است. در این مدل با فرض مستقر نبودن صنایع داخلی در این مناطق موفقیت مناطق آزاد منوط به سرمایه‌گذاری خارجی است. هاماًدا نتیجه گرفت که شرکت‌ها در منطقه‌ای سرمایه‌گذاری می‌کنند که مایل به پذیرش بازده سرمایه کمتر از اقتصاد داخلی باشند. وی نشان داد که حرکت سرمایه‌های خارجی به منطقه پردازش صادرات رفاه اقتصادی کشور میزان را کاهش می‌دهد، هدف مدل وی تعیین اشتغال و آثار رفاهی ایجاد مناطق آزاد بود.

وار^۳ (۱۹۸۹-۱۹۸۳) در مطالعات خود انواع پیوند‌ها و ارتباطات مفید مناطق آزاد با اقتصاد داخلی را مورد توجه قرار داد. این پیوند‌ها را می‌توان به دو دسته "پیوندهای فراز" و "پیوند‌های نشیب" طبقه‌بندی کرد. **ایمیلیا سنتوس پالینو^۴ (۲۰۰۰)** در مقاله‌ای تاثیر آزاد سازی تجاری بر رشد صادرات را برای نمونه‌های از کشورهای در حال توسعه بررسی نمود.

روبرت سینکولار^۴ (۲۰۰۱) در مقاله‌ای اثر ایجاد منطقه‌ی پردازش صادرات را در ساختار عدم اشتغال مدل "هریس تودارو" بررسی نمود. هدف او در این مقاله کاهش اثرات زیان‌بار ایجاد مناطق پردازش صادرات در کشور میزان می‌باشد.

¹ Hamada

² War

³ Amilia U.Santos Paulino

⁴ Robert .D. Sinclair

ارادونا اگارول^۱ (۲۰۰۵) براساس تحقیقات کاربردی که عملکرد مناطق پردازش صادرات را در منطقه شمال آسیا (هند، سریلانکا و بنگلادش) مقایسه می نماید دو شاخص عملکرد مناطق پردازش صادرات یعنی عملکرد صادرات و مشارکت سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کانون توجه قرار گرفته است

جامعه آماری تحقیق:

روش بررسی به کار رفته در این پژوهش با رویکردی توصیفی - تحلیلی است. در زمینه جمع آوری اطلاعات مورد نیاز از روش کتابخانه ای استفاده شده است. به منظور تعیین درجه توسعه یافتنی استان ها با توجه به اهمیت شاخص ها و محدودیت دسترسی به آن ها و همچنین از آنجا که مقبولیت شاخص ها از نظر صاحب نظران، امری مشکل و گاهای غیر ممکن است. لذا سعی بر آن بوده است. که از معیاری کلی و بین المللی استفاده گردد. بنابراین ملاک انتخاب شاخص ها در این پژوهش، گزارش توسعه انسانی سال ۱۹۹۴ بوده است. سپس با بهره گیری از روش های موریس درجه توسعه یافتنی بررسی گردیده است. در این روش انحراف مقادیر عددی شاخص ۱ در هر منطقه یا استان از حداقل شاخص ۱ در میان مناطق یا استان ها بر دامنه تغییرات آن شاخص تقسیم شده، میزان ناموزونی مقدار عددی شاخص نسبت به شاخص پراکندگی دامنه تغییرات آن $[R=X(\max)-X(\min)]$ محاسبه شده است.

رابطه:

$$M.I.I.i = \frac{X_{ij} - X(\min)_i}{X(\max)_i - X(\min)_i}$$

در این رابطه:

X_{ij} میانگین مقدار شاخصی ناموزونی موریس برای شاخص ۱ در استان j

X_i مقدار عددی شاخص ۱ در استان i

$X(\min)_i$ کمترین مقدار شاخص ۱

$X(\max)_i$ بیشترین مقدار شاخص ۱ است.

در مرحله بعد میانگین مقادیر عددی شاخصی ناموزونی موریسی برای شاخصی ها در هر استان به عنوان ملاکت تعیین رتبه یا وضعیت توسعه، از بیشترین مقدار (رتبه اول) تا کمترین مقدار (رتبه آخر)، به کار می رود:

رابطه:

---

¹ Ardhna Aggarwal

$$M.I.I.ij = \frac{1}{n} \sum M.I.I.ij$$

در این رابطه؛ $M.I.I.ij$ برابر با شاخص توسعه برای حوزه یا محله i و n برابر تعداد شاخص های در نظر گرفته شده است.

جدول ۳- رتبه بندی استان های کشور در بخش های مختلف بر حسب محاسبات روشی موریستی

استان	استاندارد شدہ	موريس	استان	استاندارد شدہ	موريس	استان	استاندارد شدہ	موريس	استان
	رتبه	استاندارد شدہ	رتبه	استان	رتبه	استان	رتبه	استان	رتبه
آذربایجان شرقی	۹	۰/۵۴	۱۰	فارس	۹	۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۴	۱۰
آذربایجان غربی	۲۴	۰/۵۶	۷	قزوین	۲۴	۰/۴۲	۰/۴۲	۰/۴۲	۷
اردبیل	۱۶	۰/۵۶	۸	قم	۱۶	۰/۴۶	۰/۴۶	۰/۴۶	۸
اصفهان	۳	۰/۴۶	۱۷	کردستان	۳	۰/۶۳	۰/۶۳	۰/۶۳	۱۷
ایلام	۲۰	۰/۴۲	۲۵	کرمان	۲۰	۰/۴۴	۰/۴۴	۰/۴۴	۲۵
بوشهر	۲۳	۰/۴۴	۱۹	کرمانشاه	۲۳	۰/۴۳	۰/۴۳	۰/۴۳	۱۹
تهران	۶	۰/۳۷	۲۸	کهگیلویه و بویراحمد	۶	۰/۵۷	۰/۵۷	۰/۵۷	۲۸
چهارمحال و بختیاری	۲۱	۰/۴۹	۱۴	گلستان	۲۱	۰/۴۴	۰/۴۴	۰/۴۴	۱۴
خراسان جنوبی	۱۲	۰/۴۶	۱۸	گیلان	۱۲	۰/۵۰	۰/۵۰	۰/۵۰	۱۸
خراسان رضوی	۴	۰/۳۷	۲۷	لرستان	۴	۰/۶۱	۰/۶۱	۰/۶۱	۲۷
خراسان شمالی	۲۶	۰/۵۸	۵	مازندران	۲۶	۰/۳۸	۰/۳۸	۰/۳۸	۵
خوزستان	۲۲	۰/۵۳	۱۱	مرکزی	۲۲	۰/۴۴	۰/۴۴	۰/۴۴	۱۱
زنجان	۱۳	۰/۳۰	۲۹	همدان	۱۳	۰/۵۰	۰/۵۰	۰/۵۰	۲۹
سمنان	۲	۰/۴۷	۱۵	یزد	۲	۰/۶۵	۰/۶۵	۰/۶۵	۱۵
سیستان و بلوچستان	۳۰	۰/۷۴	۱		۳۰	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۱

بر اساس محاسبات صورت گرفته بر اساس روش موریس، ضریب توسعه یافته‌ی هر یک از استان‌های کشور محاسبه شده است. نتایج حاصله از بررسیها نشان می‌دهد که ضریب توسعه یافته‌ی استان‌ها بر اساس روشی موریسی از حد اکثر ۰/۷۴ تا حداقل ۱۷ نوسان دارد. به طوری که استان یزد با بالاترین میزان برخورداری و استان سیستان و بلوچستان پایین ترین میزان برخورداری را در بین استان‌های کشور را دارا می‌باشد. استان سیستان و بلوچستان با ضریب توسعه یافته‌ی (۰/۱۷) رتبه آخر یعنی سی ام را در بین دیگر استانهای کشور کسب نموده است، استان سیستان و بلوچستان به لحاظ شاخص‌های توسعه فاصله زیادی با دیگر نقاط کشور دارد، که متأسفانه سیاستهای اقتصادی طراحی شده برنامه سوم توسعه، مشکل توسعه مناطق محروم و به ویژه استان سیستان و بلوچستان را حال نکرده است. استان سیستان و بلوچستان برای دستیابی به توسعه اقتصادی با برخی کمبودها، محدودیت‌ها، و همچنین مقررات خاص خود در سطح اقتصاد ملی رو در رو است که معمولاً مانع در تحقق کامل اهداف توسعه ای می‌باشند، منطقه آزاد چابهار، به لحاظ داشتن شرایط و ویژگی‌های خاص، در صورت برنامه‌ریزی و جهت‌گیری صحیح، با تقلیل نسبی کمبودها در مقایسه با سرزمین‌اصلی و بالفعل کردن امکانات و پتانسیل‌های موجود آن، قادر است نقش عمده‌ای را در رشد و شکوفایی اقتصاد و تحقق اهداف میان مدت و بلندمدت توسعه ای استان ایفا نمایند. نقش منطقه آزاد چابهار گرچه نمی‌توان آن را به عنوان تنها عامل برای توسعه سیستان و بلوچستان تلقی کرد ولی می‌توان آن را به عنوان رفع موانع ضد توسعه ای به کار گرفت.

۶-نتیجه گیری:

منطقه آزاد مکانی برای توسعه فعالیت‌های گوناگون اقتصادی در انطباق با شرایط مناسب طبیعی، اقلیمی و اجتماعی از طریق پیوند نیروهای داخلی با بازارهای بین‌المللی است و چگونگی رفتار با مشتریان خارجی اهمیت به سزاوی در جذب سرمایه‌گذاری‌ها در این مناطق را دارد و می‌تواند الگویی مناسب یا بازدارنده در جهت همکاری‌های بین‌المللی در کشور محسوب شود. آزادی فعالیت در این مناطق در سطحی قابل پذیرش برای سرمایه‌گذاران (از طریق عمل به قوانین جاری و اعطای امتیازهای ویژه با شرایط مساوی به همه سرمایه‌گذاران خارجی) ویژگی اصلی این گونه مناطق به شمار می‌رود. لذا باید برای جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی مجموعه‌ای از عوامل و امکانات مالی و فیزیکی به طور کافی در تمام زمینه‌ها فراهم شود تا مناطق آزاد در طی فعالیت‌های خود، از یک سو شرایط لازم را برای ایجاد روابطی سازمان یافته با اقتصاد ملی برقرار سازند و بتوانند فضای باز اقتصادی منطقه را به درون اقتصاد ملی، منتقل کنند. از سویی دیگر، با حذف تدریجی کلیه قوانین و مقررات دست و پا گیر که مانع اصلی تولید است، رابطه و پیوند با اقتصاد جهانی و جذب فضای حاکم بر اقتصاد بین‌الملل به درون منطقه آزاد هموار می‌شود که اگر این دو پیوند به طور همزمان و موازی اتفاق بیفتد، منجر به کسب موفقیت می‌شود.

بنابراین، مناطق آزاد پلی بین اقتصاد محدود و بسته ملی ایران با اقتصاد بین‌المللی است و به طور روزافزون باعث پیوستگی اقتصاد ملی با اقتصاد باز و پویای جهانی می‌شود که این پیوستگی، موجبات بهره‌گیری از امکانات بین

الملی در زمینه فن آوری، سرمایه، مدیریت و نیروی انسانی متخصص را به گونه‌ای میسر می‌کند که فرآیند توسعه شتاب بیشتری می‌گیرد.

امروزه کشورهای در حال توسعه به منظور تقویت زیربناهای اقتصادی خود، رهایی از وابستگی، امکانات و منابع کشور می‌باشند. با توجه به این امر که توزیع فضایی نامتعادل منابع و عوامل اقتصادی، استعدادها و قابلیت‌های متفاوت را برای مناطق مختلف به همراه داشته است. و از آن جا که یکی از محورهای اطلاعاتی لازم جهت برنامه‌ریزی صحیح ملی و منطقه‌ای، آگاهی از توانمندی‌های تولیدی بخش‌های اقتصادی در مناطق مختلف می‌باشد، مناطق آزاد کشور ما در جهت نیل به توسعه پایدار غالباً در مناطق محروم کشورمان شکل گرفتند، این مناطق با هدفی؛ جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی، کسب درآمدهای خالص ارزی از طریق توسعه صادرات غیرنفتی و تجارت ترانزیت، ایجاد فرصت‌های اشتغال و درآمد برای مردم منطقه، انتقال تکنولوژی تولید در فعالیت‌های صنعتی و مهارت مدیریت و بازاریابی در فعالیت‌های صنعتی و تجاری، آموزش نیروی کار و ارتقای مهارت آن و بهره مندی از صرفه‌های خارجی منطقه آزاد در جهت برآورده ساختن اهداف اقتصادی - اجتماعی - سیاسی و فرهنگی توسعه‌های کشور جستجو کرد. چندین سال از تأسیس منطقه آزاد می‌گذرد با کمی بررسی با نگاهی گذرا به آمارهای موجود، می‌توان به این نکته پی‌برد که مناطق آزاد نتوانسته است به اهداف مطلوب و مورد نظر خود برسد. بنابراین ایجاد منطقه پردازش صادرات، به خودی خود ابزاری معجزه آسا برای توسعه اقتصادی و صنعتی کشور محسوب نمی‌شود؛ بلکه در موفقیت این منطقه عوامل متعدد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی دخالت دارند که متأثر از تأثیرات ملی و منطقه‌ای و حتی جهانی است.

پیشنهادها:

- در جهت پرنگت کردن نقش مناطق آزاد در کشور راهکارهایی به شرح ذیلی ارائه می‌گردد.
  - افزایش سسهم ارزی واردات و صادرات از طریق مناطق آزاد تجاری و پیش‌بینی معافیت‌های ویژه به منظور افزایش استقبال به استفاده از مبادی قانونی و از بین رفتن اقتصاد زیرزمینی و ضد اشتغال.
  - توجه به پتانسیل‌های ممتاز مناطق آزاد تجاری برای تصدی نقش در بازرگانی ملی و ترانزیست خارجی میان اروپا و آسیای مرکزی، شبه قاره هند، آسیای شرقی و جنوبی و شاخ آفریقا به منظور جذب بخشی از نیروی بومی منطقه در بخش‌های فوق الذکر،
  - توسعه میزان برخورداری مناطق آزاد در ایران و از نهادهای کارفرمایی، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری، پیمانکاری و مشاوره بخشی
  - توجه به جایگاه بهره‌وری عالم نیروی انسانی و سرمایه به منظور افزایش کمی و کیفی سطح تولیدات و استفاده کاملی از ظرفیت‌های بلااستفاده بخشی‌های اقتصادی کشور.

- مدیران سازمان مناطق آزاد باید با انجام هزینه های لازم در زمینه مطالعات و تحقیقات بر بازار، تولید کنندگان را در تحقیق اهداف، ذی نفع نموده و انگیزه آن ها را برای حضور هرچه بیشتر فراهم آورند.
- اختصاص بودجه به مناطق آزاد از محل بودجه عمومی کشور، به منظور ساخت و تأسیس امکانات زیربنایی و زیرساختهای اساسی منطقه و انجام سرمایه گذاری های عظیم دولتی در این خصوص.

منابع و مأخذ:

- ۱- بارو، مامی . جی (۱۳۷۶). «توسعه پایدار مفهوم، ارزش عمل) ترجمه سیل علی بدري، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره پیائی
- ۲- خلی، عبدالرسول (۱۳۸۸). «مناطق آزاد ایرانی، استاندارها و سایه روشن های اقتصاد ملی» ماهنامه تخصصی مناطق آزاد شماره ۱۱.
- ۳- دیباين، ابراهیم (۱۳۷۲). «بررسی فعالیت های منطقه آزاد تجاری صنعتی قشم» اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان هرمزگان.
- ۴- رفیعی، محمد تقی (۱۳۸۸). «جایگاه فراموش شدنی مناطق آزاد در برنامه های توسعه کشور» ماهنامه تخصصی مناطق تخصصی منابع آزاد. شماره
- ۵- سجادی، ییلا، (۱۳۷۵). نگرشی جغرافیایی بر مفاهیم توسعه و نقش آن در ساختار مرکز پیرامونی اقتصادی جهانی فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره پیاپی ۴۱.
- ۶- سازمان بین المللی کار و مرکز بررسی شرکت های فراملیتی سازمان ملل متحد، (۱۳۶۹). «اثرات اقتصادی شرکت های چند ملیتی در مناطق پردازش صادرات موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی»
- ۷- شاکری، عباس، سليمی، فریدون (۱۳۸۵). «عوامل موثر بر جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد چابهار و اولویت بندی آن ها با استفاده از تکنیک ریاضی AHP» مطالعات طرح فراغیر مناطق آزاد.
- ۸- صلاحی، محمود (۱۳۸۸). «ضرورت سرمایه گذاری در مناطق آزاد» ماهنامه تخصصی مناطق آزاد، شماره ۱۱.
- ۹- محمدرضا رفعتی (۱۳۶۸). «مناطق آزاد تجاری - صنعتی تهران» موسسه مطالعات و پژوهشی های بازرگانی.
- ۱۰- بیک محمدی، حسن (۱۳۷۸). «نگاهی گذرا به عملکرد مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران در توسعه (مورد منطقه آزاد چابهار)» سپهر، شماره ۲۹.
- ۱۱- هنرور صدیقیلت، حسین (۱۳۸۷)، «شرایط مناطق آزاد ایران در جذب سرمایه گذاری خارجی» ماهنامه تخصصی مناطق آزاد، شماره ۱۰.

12-Goleak Cate University. «Free Exports/Free Trade Zone» Emilion Milan (1997).